

**West-Friese
Archeologische
Notities 43**

Archeologisch bureauonderzoek riolering centrum zuid, Enkhuizen

D.M. Duijn

**Archeologisch bureauonderzoek riolering centrum
zuid, Enkhuizen**

D.M. Duijn

Hoorn 2019

Colofon

West-Friese Archeologische Notities 43

Titel	Archeologisch bureauonderzoek riolering centrum zuid, Enkhuizen.
Plangebied	Riolering centrum zuid, Enkhuizen, gemeente Enkhuizen
Auteur	D.M. Duijn (KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Redactie	M.H. Bartels (senior KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland) C.P. Schrickx (senior KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland)

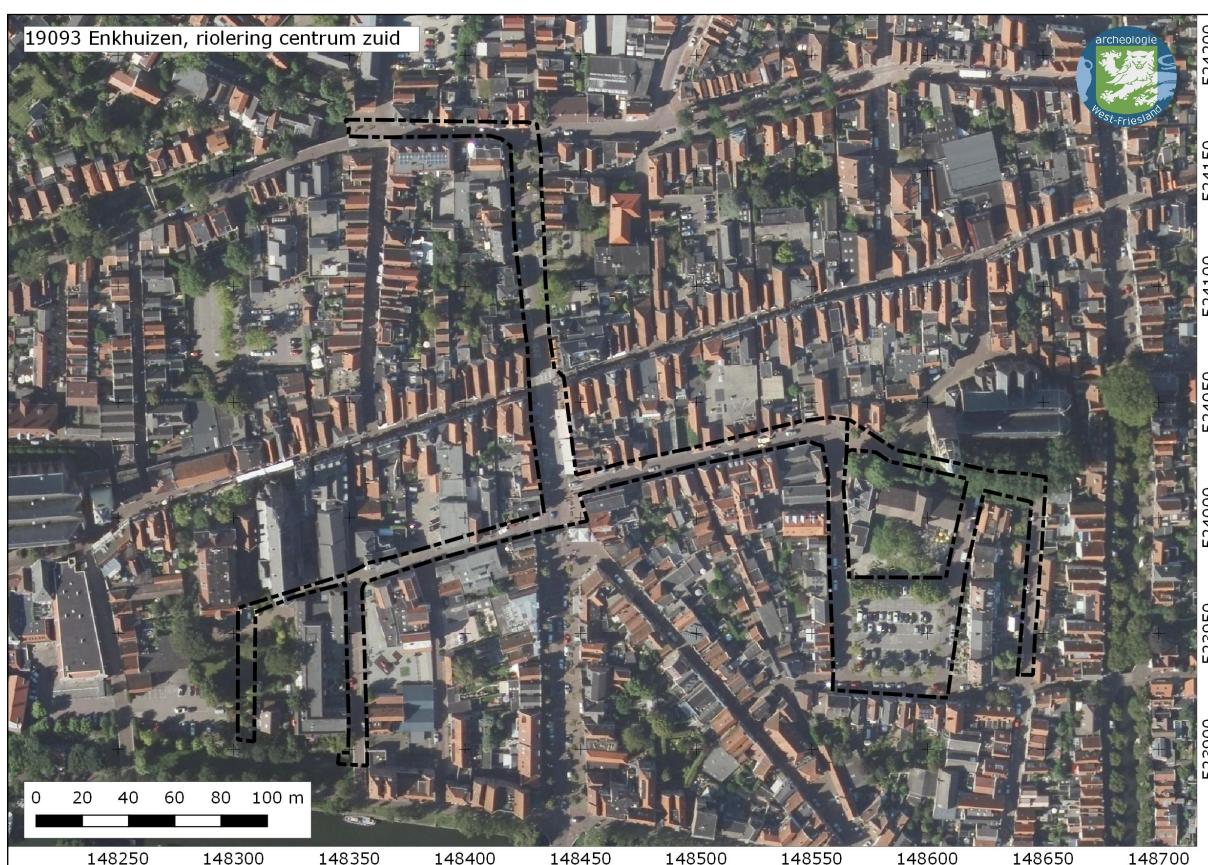
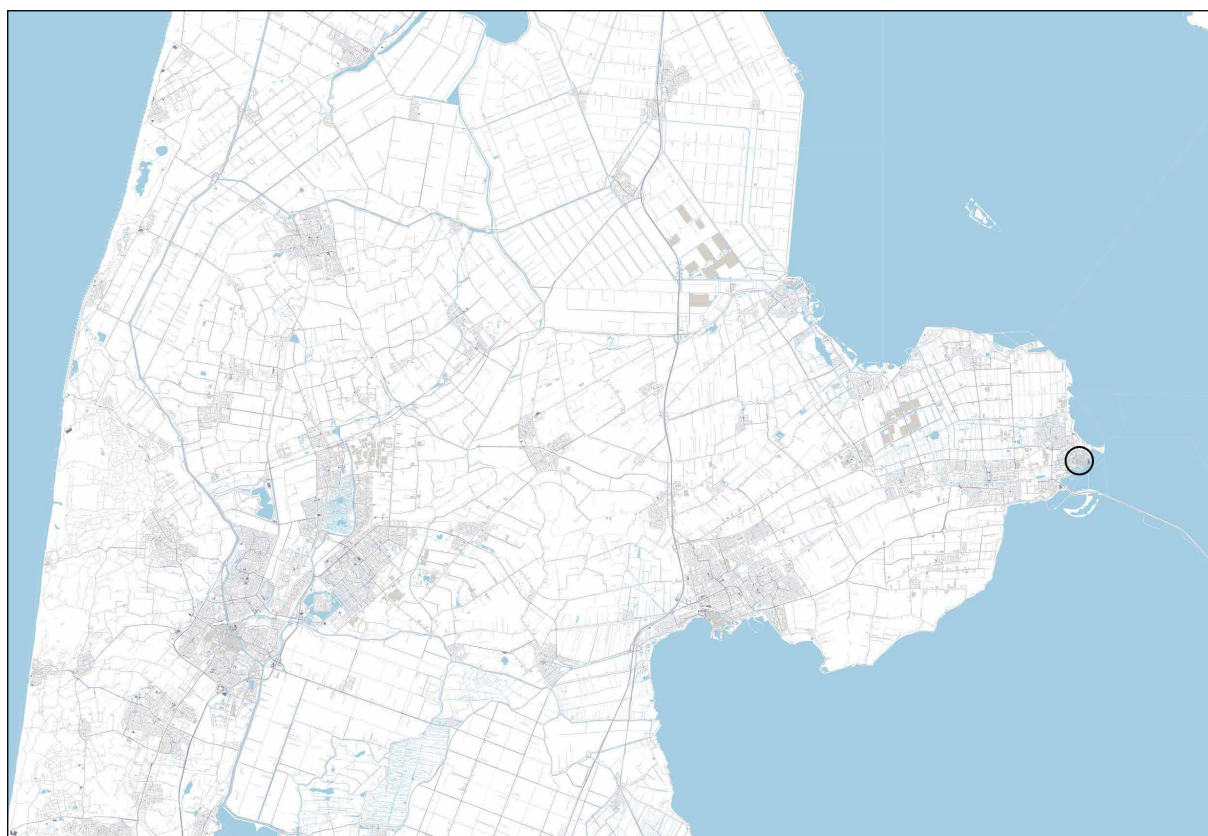
© Archeologie West-Friesland 2019

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Inhoud

Administratieve gegevens	7
Samenvatting	8
1. Inleiding	9
2. Beleidskader	10
2.1 Rijks en Europees beleidskader	10
2.2 Provinciaal beleidskader	10
2.3 Lokaal beleidskader	11
3. Methode en voorgenomen ingreep	12
3.1 Methode	12
3.2 Huidige en toekomstige situatie	12
4. Historische situatie	15
4.1 Meidenmarkt-Vrijdom-Buijskesweg-Boschplein	17
4.2 Torenstraat-Zuiderkerkplein-Drie Groene Eikels	24
4.3 Melkmarkt-zuidzijde Van Bleiswijkstraat-Wegje	26
4.4 Harpstraat-Doelenstraat	28
5. Bekende archeologische waarden	30
6. Archeologische verwachting	33
7. Conclusie en advies	37
7.1 Conclusie	37
7.2 Advies	37
8. Literatuur	39
Bijlage 1: plattegrond weeshuis en Kleine Kerk 1818	40

Afbeelding 1. De locatie van het plangebied binnen West-Friesland (boven, zwarte cirkel) en op de luchtfoto (onder, zwarte stippellijn, bron: PDOK).

Administratieve gegevens

Project	Enkhuizen, riolering centrum zuid
Projectnummer	19093
Landelijk registratienummer	4713636100
Type onderzoek	Bureauonderzoek
Locatie/toponiem	Riolering centrum zuid, Enkhuizen, gemeente Enkhuizen
Kaartblad	20A
Centrale coördinaat	x: 148.440 y: 524.015
Kadastrale gegevens	nvt
Afbakening onderzoeksgebied	Tijdens het bureauonderzoek is het plangebied inclusief enkele straten in de directe omgeving onderzocht, als dit van belang was.
Datum rapportage	21-06-2019
Bevoegde overheid	Gemeente Enkhuizen
Archeologisch deskundige	C.M. Soonius
Beheer en plaats documentatie	Depot gemeente Hoorn
Opdrachtgever	Gemeente Enkhuizen, Martijn van Duin
Opdrachtnemer	Archeologie West-Friesland
Status	Goedgekeurd door Bevoegd Gezag

Samenvatting

In de zuidzijde van het centrum van Enkhuizen zullen in de toekomst rioleringswerkzaamheden worden uitgevoerd. Het doel hiervan is het verbeteren van de hemelwaterafvoer van het gebied en het vervangen van het bestaande riool. De precieze locatie en omvang van de werkzaamheden is nog niet bekend; in een tracé-studie zijn drie oplossingsrichtingen uiteengezet. Het doel van dit bureauonderzoek is het in kaart brengen van de te verwachten archeologische resten voor de drie oplossingsrichtingen, zodat hiermee rekening kan worden gehouden bij de keuze voor een van de richtingen. De archeologische verwachting is gebaseerd op historische gegevens, historisch kaartmateriaal en bekende archeologische gegevens uit de omgeving.

De betreffende straten liggen in het middeleeuwse centrum van Enkhuizen. In alle straten die onderdeel zijn van de drie oplossingsrichtingen worden archeologische sporen en vondsten verwacht. Zij dateren vanaf het ontstaan van Enkhuizen in de 12de eeuw tot in de 20ste eeuw. Gezien de archeologische verwachting heeft het plangebied een hoge archeologische waarde.

In een groot deel van de straten was oorspronkelijk een sloot of gracht aanwezig, namelijk in de Harpstraat, Doelenstraat, Wegje, zuidzijde Van Bleiswijkstraat, Melkmarkt, Torenstraat, Zuiderkerkplein en Drie Groene Eikels. De waterlopen waren voorzien van houten beschoeiingen of bakstenen kademuren. De sloten en grachten zijn op verschillende momenten gedempt, wisselend van de tweede helft van de 16de tot het begin van de 20ste eeuw. De dempingslagen kunnen veel vondsten bevatten.

Ter plaatse van het Boschplein, de Buijskesweg en een deel van de Meidenmarkt en het Vrijdom heeft in het verleden bebouwing gestaan, namelijk huizen uit de periode rond 1600 en een groot kloostercomplex dat eind 15de eeuw is gebouwd.

Geadviseerd wordt om op bepaalde locaties de graafwerkzaamheden zoveel mogelijk te beperken, namelijk de Buijskesweg, het Boschplein en delen van de Meidenmarkt, het Vrijdom, Zuiderkerkplein en Drie Groene Eikels. Op deze plekken wordt zeer veel archeologie verwacht. Indien op deze locaties toch gegraven moet worden voor de riolering/hemelwaterafvoer, is het aan te bevelen om dit vooraf te laten gaan door een opgraving. Voor de overige straten wordt een archeologische begeleiding geadviseerd, dus een combinatie van de rioolwerkzaamheden en het archeologisch onderzoek.

1. Inleiding

In opdracht van de gemeente Enkhuizen is in mei/juni 2019 een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd, ten behoeve van geplande rioolwerkzaamheden in de zuidzijde van het centrum van Enkhuizen, gemeente Enkhuizen (afb. 1). De werkzaamheden hebben als doel om de hemelwaterafvoer van het gebied te verbeteren. Hiernaast zal het bestaande gemengde riool worden vervangen. De graafwerkzaamheden die dit met zich meebrengt, zullen een verstoring van het bodemarchief veroorzaken. De voorgenomen ingreep wordt uitgebreider beschreven in paragraaf 3.2.

Het doel van dit bureauonderzoek is het in kaart brengen van de historische situatie binnen het plangebied, zodat een archeologische verwachting kan worden geformuleerd. Deze archeologische verwachting wordt meegenomen in het besluit over de vorm en locatie van de werkzaamheden.

Het onderzoek is uitgevoerd volgens de normen van de archeologische beroepsgroep (zie artikel 24 van het Besluit archeologische monumentenzorg), de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, versie 4.1) en het Kwaliteitshandboek Hoorn.¹

1 Archeologie West-Friesland 2019.

2. Beleidskader

2.1 Rijks en Europees beleidskader

Het rijkskader wordt gevormd door de Erfgoedwet 2016. Voorheen werd dit beschreven in de Monumentenwet 1988. Deze wet is op 1 juli 2016 overgegaan in de Erfgoedwet. De Erfgoedwet vormt samen met de Omgevingswet het wettelijk fundament voor de cultuurhistorie in Nederland. In de Erfgoedwet is vastgelegd hoe met ons erfgoed wordt omgegaan, wie daarbij welke verantwoordelijkheden heeft en hoe daarop het toezicht wordt uitgeoefend. De Erfgoedwet bundelt bestaande wet- en regelgeving voor behoud en beheer van het cultureel erfgoed in Nederland. Bovendien zijn aan de Erfgoedwet een aantal nieuwe bepalingen toegevoegd. Het beschermingsniveau zoals die in oude wetten en regelingen golden blijven gehandhaafd.

Onderdelen van de Monumentenwet die de fysieke leefomgeving betreffen, worden overgeheveld naar de Omgevingswet die in 2019 van kracht wordt. Voor deze onderdelen is een overgangsregeling in de Erfgoedwet opgenomen voor de periode 2016-2019. Het betreft dan:

1. Vergunningen tot wijziging, sloop of verwijdering van rijksmonumenten;
2. Verordeningen, bestemmingsplannen, vergunningen en ontheffingen op het gebied van archeologie;
3. Bescherming van stads- en dorpsgezichten.

In grote lijnen wordt hier het 'Verdrag van Malta' onderschreven. In het Verdrag van Malta, in 1992 gesloten te Valletta, wordt de bescherming van het archeologisch erfgoed geregeld. Uitgangspunt daarbij is dat waar mogelijk archeologische resten bewaard dienen te blijven. Bij de ontwikkeling van ruimtelijk beleid moet het archeologisch belang, of beter het cultuurhistorisch belang, van af het begin meewegen in de besluitvorming.

2.2 Provinciaal beleidskader

De Provincie Noord-Holland streeft naar behoud van het erfgoed in situ (in de bodem). Om de archeologische waarden zoveel mogelijk veilig te stellen, raden zij aan archeologievriendelijk te bouwen. Waar behoud in de bodem niet mogelijk is, dient een archeologisch onderzoek plaats te vinden.

De visie op de gewenste ruimtelijke kwaliteit is vastgelegd in de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie². Deze vernieuwde leidraad is een uitwerking van het in 2006 vastgestelde Beleidskader Landschap en Cultuurhistorie, dat werd gebruikt als leidraad voor ruimtelijke plannen als bestemmingsplannen, beeldkwaliteitsplannen en structuurplannen. Daarnaast bood het handreikingen aan gemeenten om landschap en cultuurhistorie als uitgangspunt te gebruiken bij planvorming.

De provincie Noord-Holland heeft 10 archeologische gebieden van provinciaal belang gedefinieerd, waaronder West-Friesland.

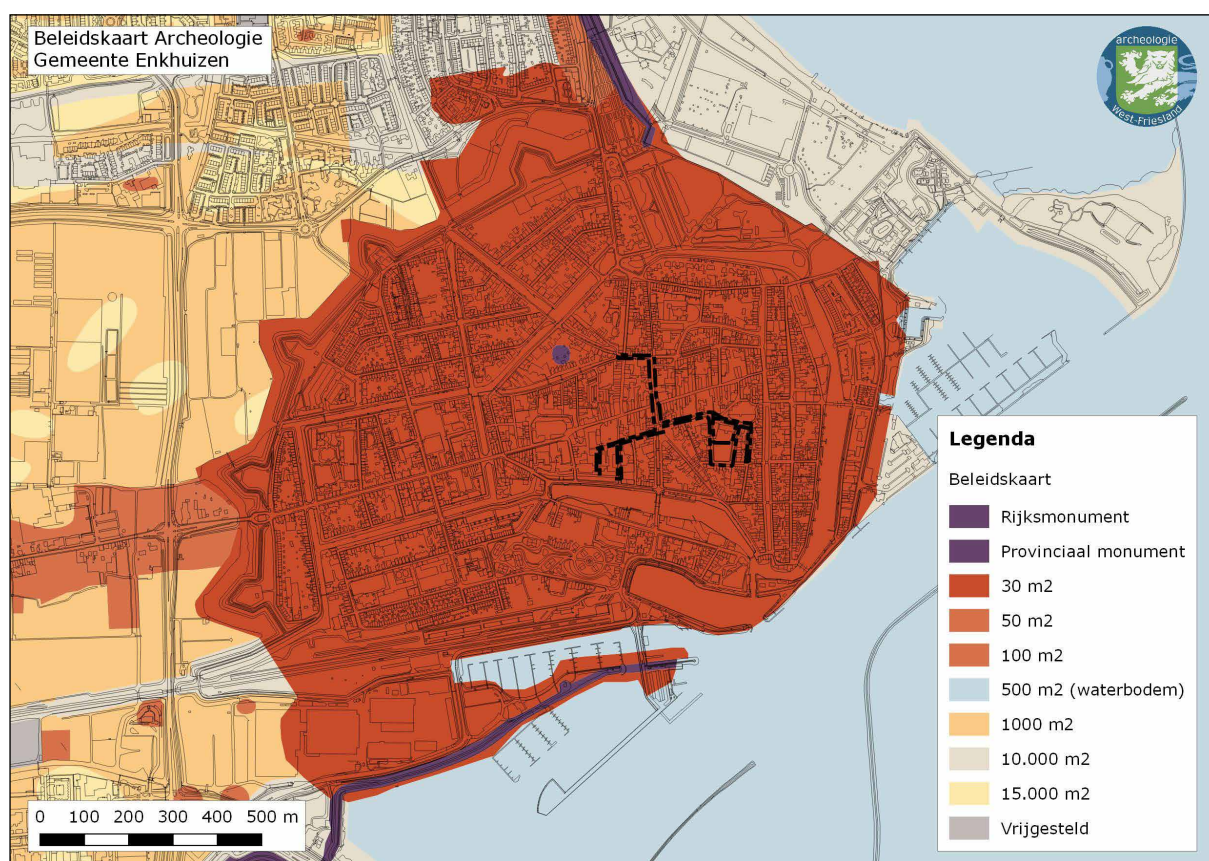
Om te voorkomen dat waardevolle informatie verloren gaat, dienen eventueel aanwezige archeologische resten zo vroeg mogelijk in het planproces te worden gelokaliseerd en gewaardeerd door middel van een archeologisch vooronderzoek. Bij de toetsing van bestemmingsplannen wordt nagegaan of bij de planvorming voldoende archeologisch vooronderzoek is verricht om tot een evenwichtige besluitvorming te komen. Terreinen van hoge en zeer hoge waarde dienen in bestemmingsplannen te worden aangegeven en beschermd te worden door middel van een aanlegvergunning.

2 Provincie Noord-Holland 2010.

2.3 Lokaal beleidskader

De gemeenteraad van Enkhuizen heeft op 2 april 2013 de 'Archeologische Beleidsnota gemeente Enkhuizen 2013' vastgesteld³ en tegelijkertijd de Erfgoedverordening Enkhuizen 2010 daarop aangepast. Een belangrijk onderdeel van deze nota is de Beleidskaart Archeologie. Op deze kaart is aangegeven waar de bekende archeologische vindplaatsen zich bevinden en welke archeologische verwachtingszones er zijn in de categorieën (zeer) hoog, middel en lage verwachting. De verwachting is gecombineerd met een beleidsadvies per archeologische verwachtingszone.

Het plangebied ligt binnen de historische kern van Enkhuizen, een terrein van hoge archeologische waarde (monumentnummer 14814). Voor het hele centrum geldt dat archeologisch onderzoek verplicht is bij plangebieden groter dan 30 m² en dieper dan 35 cm. De bodemingrepen overschrijden deze grens.

Afbeelding 2. Uitsnede uit de beleidskaart van de gemeente Enkhuizen met het plangebied (zwarte stippellijn).

3 Molenaar & Van Berkel 2013.

3. Methode en voorgenomen ingreep

3.1 Methode

Het bureauonderzoek is uitgevoerd om een gespecificeerde archeologische verwachting op te stellen. Daartoe zijn reeds bekende archeologische en historische gegevens verzameld en is het grondgebruik in het plangebied in het heden en verleden geïnventariseerd.

De volgende bronnen zijn voor dit bureauonderzoek geraadpleegd:

- Kadastrale minuut 1823 gemeente Enkhuizen, sectie F genaamd Zuiderdeel⁴
- Ander relevant historisch kaartmateriaal
- Digitaal krantenarchief Westfries Archief
- Archief Vereniging Oud Enkhuizen
- Kroniek van Enkhuizen door Gerard Brandt, 1666
- Kroniek van Enkhuizen door Sebastiaan Centen, 1747
- Diverse secundaire literatuur over de geschiedenis van Enkhuizen
- Archeologische rapporten van onderzoeken in het centrum van Enkhuizen

Het plangebied ligt in het middeleeuwse centrum van Enkhuizen. Hierdoor zijn vooral historische kaarten en historische gegevens, evenals archeologische gegevens uit de directe omgeving, van belang voor het bepalen van de archeologische verwachting. Gegevens over bestaande waarden (AMK, CHW) en bodems zijn niet relevant, aangezien we hier te maken hebben met een stadskern met een complexe geschiedenis.

3.2 Huidige en toekomstige situatie

Voor de zuidzijde van de binnenstad van Enkhuizen bestaat het voornemen om de afvoer van het hemelwater te verbeteren in verband met wateroverlastproblematiek. Dit zal worden gecombineerd met het vervangen van het bestaande gemengde riool. Hiertoe is een tracé-studie uitgevoerd door Antea group, wat geresulteerd heeft in drie voorstellen/oplossingsrichtingen (afb. 3). In de toekomst wordt een van de oplossingsrichtingen gekozen en nader uitgewerkt.

Oplossingsrichting 1

Het hemelwater wordt afgevoerd naar het water van de Driebanen/Staaleversgracht. Langs het hele tracé wordt het bestaande gemengde riool vervangen door een gescheiden stelsel bestaande uit twee afvoerbuizen (vuilwater en hemelwater). De werkzaamheden vinden plaats in de volgende straten:

- Drie Groene Eikels
- Buijskesweg
- Zuiderkerkplein
- Torenstraat
- Melkmarkt
- Van Bleiswijkstraat
- Wegje

De diameter van de afvoerbuis voor het hemelwater is naar verwachting 1 meter. De ontgravingsdiepte zal ongeveer twee meter onder maaiveld zijn. De te graven sleuf zal aan de bovenzijde ongeveer 4,5 meter breed zijn en aan de onderzijde ongeveer 2,8 meter.

4 beeldbank.cultureelerfgoed.nl.

Oplossingsrichting 2

Het hemelwater wordt afgevoerd naar het water langs de Dijk (Dijkgrachtje) en de Zuider Boerenvaart. Langs het hele tracé wordt het bestaande gemengde riool vervangen door een gescheiden stelsel bestaande uit twee afvoerbuizen (vuilwater en hemelwater). De werkzaamheden vinden plaats in de volgende straten:

- Drie Groene Eikels
- Buijskesweg
- Zuiderkerkplein
- Torenstraat
- Harpstraat
- Doelenstraat óf over parkeerplaats en grasveld tussen de Harpstraat en het Dijkgrachtje.

De diameter van de afvoerbuiz voor het hemelwater is naar verwachting 1 meter. De ontgravingsdiepte zal ongeveer twee meter onder maaiveld zijn. De te graven sleuf zal aan de bovenzijde ongeveer 4,5 meter breed zijn en aan de onderzijde ongeveer 2,8 meter.

Oplossingsrichting 3

Het hemelwater wordt ondergronds geborgen in en rond het Boschplein (parkeerplaats). Onder het volledige Boschplein wordt hiertoe een bergingsbassin aangelegd met een maximale diepte van 2 meter onder maaiveld. Hiernaast wordt het bestaande gemengde riool vervangen door een nieuw gemengd riool (één buis). De te graven sleuf zal daarom naar verwachting smaller en ondieper zijn dan bij oplossingsrichting 1 en 2.

De werkzaamheden vinden plaats in de volgende straten:

- Drie Groene Eikels
- Buijskesweg
- Zuiderkerkplein
- Torenstraat
- Meidenmarkt
- Vrijdom
- op het Boschplein

14

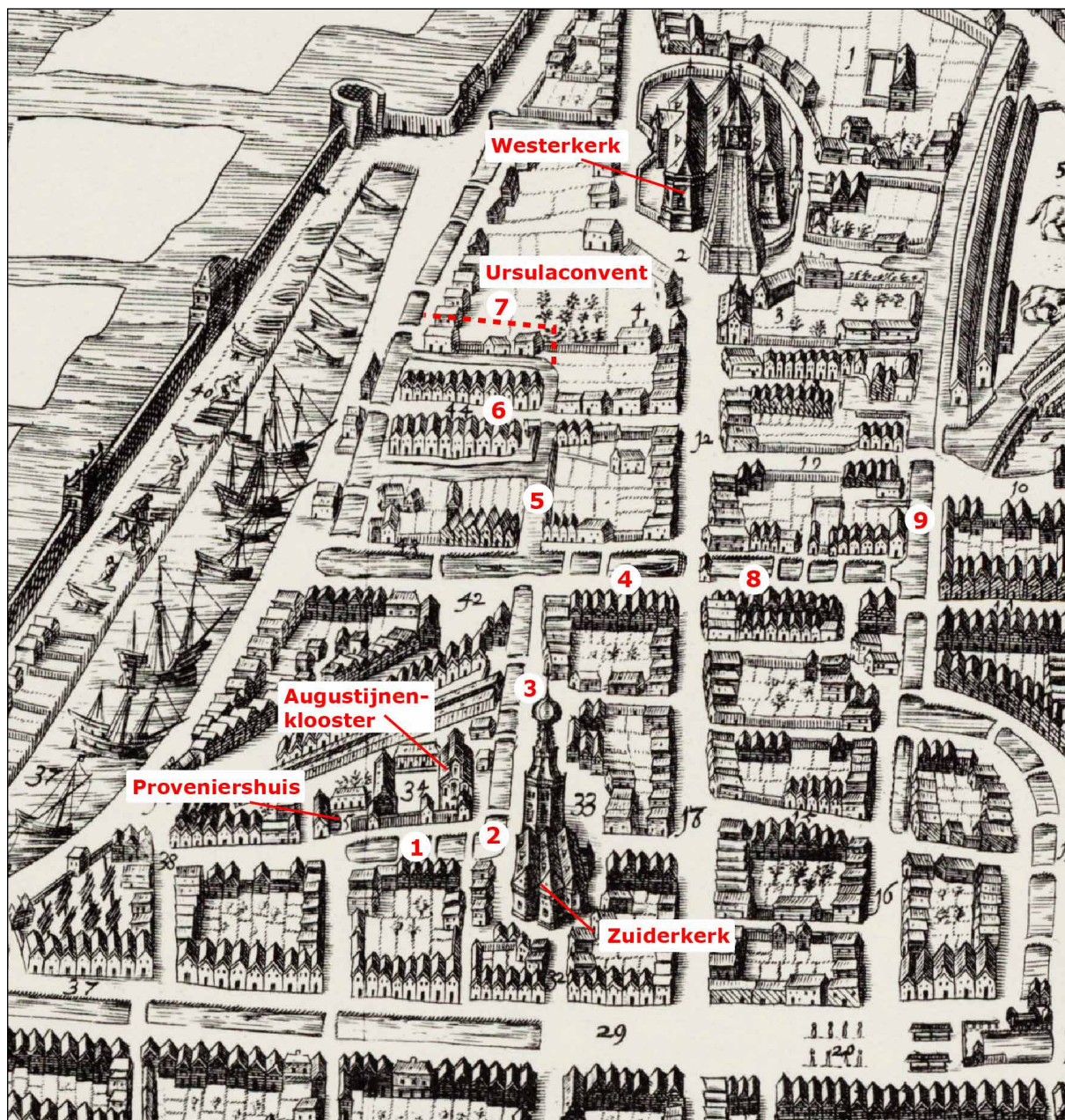
4. Historische situatie

Het plangebied ligt binnen het middeleeuwse centrum van Enkhuizen. De straten zijn op verschillende momenten in tijd ontstaan, wisselend van de late Middeleeuwen tot rond 1900. In diverse straten was oorspronkelijk water aanwezig. Hieronder wordt de geschiedenis van de straten per deelgebied uiteengezet, waarbij steeds wordt verwezen naar een aantal historische kaarten. Zij worden eerst kort toegelicht:

- Kaart van Jacob van Deventer (afb. 4): de kaart is rond 1560 gemaakt en het is daarmee de oudste kaart van Enkhuizen. De kaart is nauwkeurig, maar wel schematisch van opzet. De straten zijn weergegeven als witte banen met zwarte stippen daarin, het water is blauw. Bebouwing is slechts schematisch weergegeven als oranje zones. De kerken en kloosterkapellen zijn wel duidelijk herkenbaar.

Afbeelding 4. Uitsnede uit de kaart van Jacob van Deventer, ca. 1560. 1: Drie Groene Eikels, 2: Zuiderkerkplein, 3: Torenstraat, 4: Melkmarkt, 5: Harpstraat (oost-west), 6: Doelenstraat, 7: Harpstraat (noord-zuid), 8: zuidzijde Van Bleiswijkstraat, 9: Wegje.

Afbeelding 5. Uitsnede uit de kaart van Wagenaar, 1577. Het noorden is rechts. 1: Drie Groene Eikels, 2: Zuiderkerkplein, 3: Torenstraat, 4: Melkmarkt, 5: Harpstraat (oost-west), 6: Doelenstraat, 7: Harpstraat (noord-zuid), 8: zuidzijde Van Bleiswijkstraat, 9: Wegje.

- Kaart van Wagenaar (afb. 5): deze kaart is in 1577 gemaakt door een inwoner van Enkhuizen. De verhoudingen kloppen niet goed, maar de gebouwen, straten en waterlopen zijn wel gedetailleerd getekend. Het noorden is op deze kaart rechts.
- Kaart van Guicciardini (afb. 6): gemaakt in 1634 en niet erg gedetailleerd. Wel is het de enige nauwkeurige kaart voor Enkhuizen voor de eerste helft van de 17de eeuw.
- Kaart van Suermondt (afb. 7): gepubliceerd in de kroniek van Brandt uit 1666. Dit is de meest nauwkeurige kaart voor 17de-eeuws Enkhuizen.
- Kadastrale minuut (afb. 8): de eerste kadastrale kaart dateert uit 1823, de bijbehorende Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel (OAT) is gemaakt in 1832. Deze kaart is zeer nauwkeurig en kan

onder de moderne kadasterkaart worden geplot. Op basis van de OAT kan de functie en eigenaar van ieder perceel worden achterhaald.

- Kaart Egmond-Meijer (afb. 9): deze kaart uit 1902 is een van de weinige nauwkeurige kaarten voor Enkhuizen uit de periode 1850-1950.

Afbeelding 6. Uitsnede uit de kaart van Guicciardini, 1634. 1: Drie Groene Eikels, 2: Zuiderkerkplein, 3: Torenstraat, 4: Melkmarkt, 5: Harpstraat (oost-west), 6: Doelenstraat, 7: Harpstraat (noord-zuid), 8: zuidzijde Van Bleiswijkstraat, 9: Wegje. Het gele vlak is de locatie van het huidige Boschplein.

4.1 Meidenmarkt-Vrijdom-Buijskesweg-Boschplein

Op de kaart van Jacob van Deventer (circa 1560, afb. 4) zijn de straten nog niet aanwezig. Langs de Torenstraat, Sint Janstraat en Drie Groene Eikels is op de kaart bebouwing aangegeven, maar het driehoekige gebied hier tussenin is grotendeels onbebouwd. Hier staat alleen het Augustijnenklooster langs de Drie Groene Eikels. Dit klooster is in 1496 of 1498 gesticht. Door Jaap Keppel is de geschiedenis van dit klooster beschreven.⁵ Over het uiterlijk van het klooster in de beginperiode is niets bekend. Rond 1530 vond een vernieuwing van het klooster plaats. Hierbij kreeg het klooster waarschijnlijk het uiterlijk dat het in de volgende eeuwen zou behouden. Op de kaart van Jacob van Deventer is de kapel van het klooster afgebeeld. Deze kapel is vermoedelijk in 1530 gebouwd. Ten zuiden en westen van de kapel is globaal bebouwing weergegeven. Waarschijnlijk heeft de hoofdingang van het klooster in het oosten gelegen, oftewel aan de Drie Groene Eikels.

Op de kaart van Wagenaar (1577, afb. 5) is de situatie meer gedetailleerd getekend. De verhoudingen kloppen echter niet zo goed, waardoor de ruimte tussen de Drie Groene Eikels en Sint Janstraat te

5 Keppel 2001.

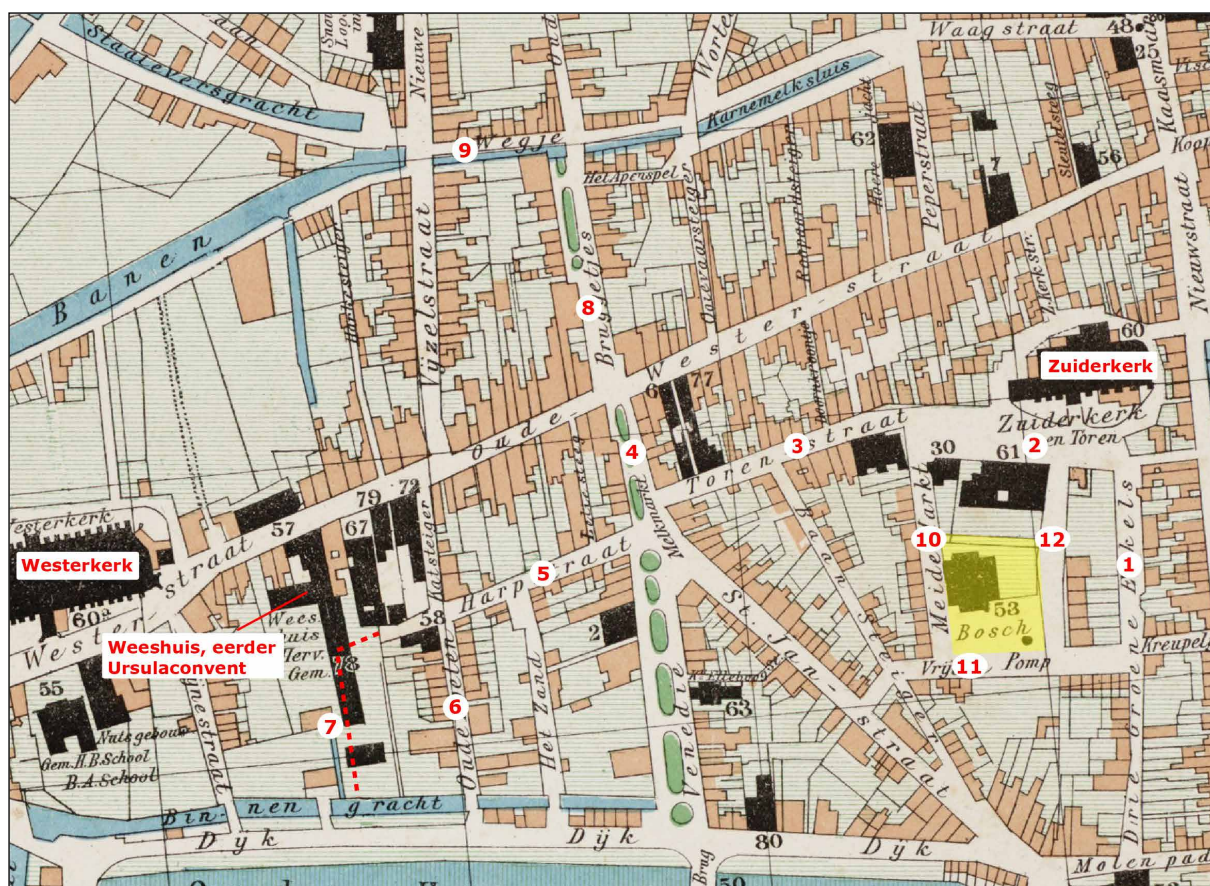
klein is weergegeven. De straat Meidenmarkt is niet herkenbaar op de kaart, mogelijk bestond deze nog niet in deze tijd. Een andere optie is dat de straat niet is afgebeeld door de onjuiste verhoudingen van de kaart. Het Vrijdom is wel getekend.

Het Augustijnenklooster (inmiddels niet meer als zodanig in gebruik, zie onder) is getekend als groot vierkant complex met een binnenplaats (nr 34 op de kaart). De kapel staat aan de noordzijde van het complex. Aan de zuidzijde is een ander groot gebouw getekend, waarschijnlijk de eetzaal (refter) van het klooster. De gebouwen aan de oost- en westzijde van het complex lijken een stuk kleiner. Ten zuiden van het klooster, op de hoek van de Drie Groene Eikels en het Vrijdom, zijn gebouwen getekend met de aanduiding 'Oude Provenier' (nr 35). Een proveniershuis was een complex van meerdere kleine woningen waar arme oude mensen woonden. Zij betaalden een eenmalig bedrag en kregen hierna de rest van hun leven kost en inwoning in het complex. Over het 'Oude Provenier' bij het Augustijnenklooster is historisch gezien weinig bekend. Vermoedelijk hoorde het complex bij het klooster. In het Kohier van de Tiende Penning uit 1557 worden namelijk de namen van zes personen achter elkaar genoemd, met daarbij de aanduiding "pampere van St. Augustijns convent". Dit betekent 'armen van het Augustijnenklooster'. Hieruit blijkt dat het klooster woningen in bezit had waar arme mensen woonden.

Afbeelding 7. Uitsnede uit de kaart van Suermondt, 1666. 1: Drie Groene Eikels, 2: Zuiderkerkplein, 3: Torenstraat, 4: Melkmarkt, 5: Harpstraat (oost-west), 6: Doelenstraat, 7: Harpstraat (noord-zuid), 8: zuidzijde Van Bleiswijkstraat, 9: Wegje, 10: Meidenmarkt, 11: Vrijdom. Het gele vlak is de locatie van het huidige Boschplein.

19

Afbeelding 9. Uitsnede uit de kaart van Egmond-Meijer, 1902. 1: Drie Groene Eikels, 2: Zuiderkerkplein, 3: Torenstraat, 4: Melkmarkt, 5: Harpstraat (oost-west), 6: Doelenstraat, 7: Harpstraat (noord-zuid), 8: zuidzijde Van Bleiswijkstraat, 9: Wegje, 10: Meidenmarkt, 11: Vrijdom, 12: Buijskesweg. Het gele vlak is de locatie van het huidige Boschplein.

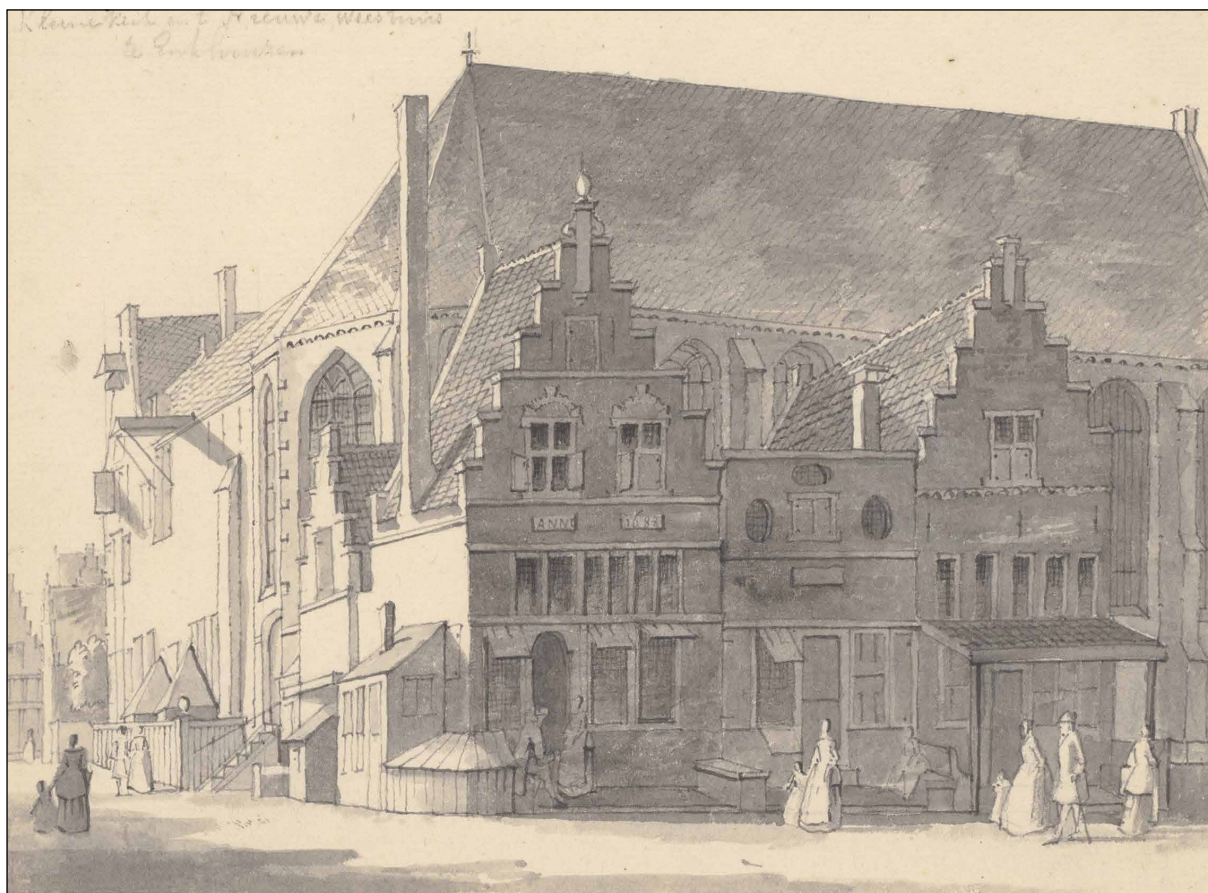
Bij het begin van de Reformatie in 1572 werd het Augustijnenklooster eigendom van de stad. Mogelijk is rond 1580 al het Aalmoezeniershuis in het complex gevestigd. Het complex zou vanaf 1603 tevens dienst doen als Nieuwe Arme Weeshuis, een weeshuis voor kinderen ouder dan 11 jaar. Om de gebouwen voor deze functie geschikt te maken, vond een verbouwing plaats. De kapel van het klooster, de Monnikekerk of Kleine Kerk genoemd, nam men in 1646 in gebruik als protestante kerk. In 1655 is de ingang van de kapel aan de oostzijde vernieuwd.⁶ Van de Kleine Kerk bestaat geen begraafboek. Dit maakt het aannemelijk dat na 1572 niet meer in de kerk is begraven.

Op de kaart van Suermondt (gepubliceerd 1666, afb. 7) zijn het Vrijdom en de Meidenmarkt duidelijk aangegeven. Aan weerszijden van de straten zijn huizen getekend. Deze situatie is ook al aanwezig op de kaart van Guicciardini uit 1634 (afb. 6). Het is aannemelijk dat het gebied in de periode rond 1600 is volgebouwd. In deze tijd beleefde de stad grote economische voorspoed en bestond veel behoefte aan meer woonruimte.

Het oude Augustijnenklooster is goed herkenbaar op de kaart. De kapel van het complex is met de letter i aangegeven aan de noordzijde. Op een gebouw aan de zuidkant is een torentje getekend. Ten noorden van het complex zijn drie huizen getekend, zij staan tegen de kapel aan. Ten zuiden van

⁶ Keppel 2001, 37-40; Centen 1747, bij 1655; Brandt 1666, 204.

het complex is een rij huizen getekend, met een open ruimte tussen de huizen en het voormalige klooster. Dit zijn vermoedelijk de huizen van het Proveniershuis. In de 17de eeuw waren de huizen waarschijnlijk in particuliere handen. Ten westen van het complex is een straat getekend. Deze straat heette waarschijnlijk de Weessteijger en bestaat tegenwoordig niet meer.⁷

Afbeelding 10. Tekening uit de 18de eeuw van het complex van het voormalige Augustijnenklooster met de kapel. Ten noorden daarvan staan drie huizen (op de voorgrond). Collectie Noord-Hollands Archief, Haarlem.

Uit de 18de eeuw dateren tekeningen waarop het klooster met de kapel en de drie huizen ten noorden hiervan zijn afgebeeld (afb. 10).

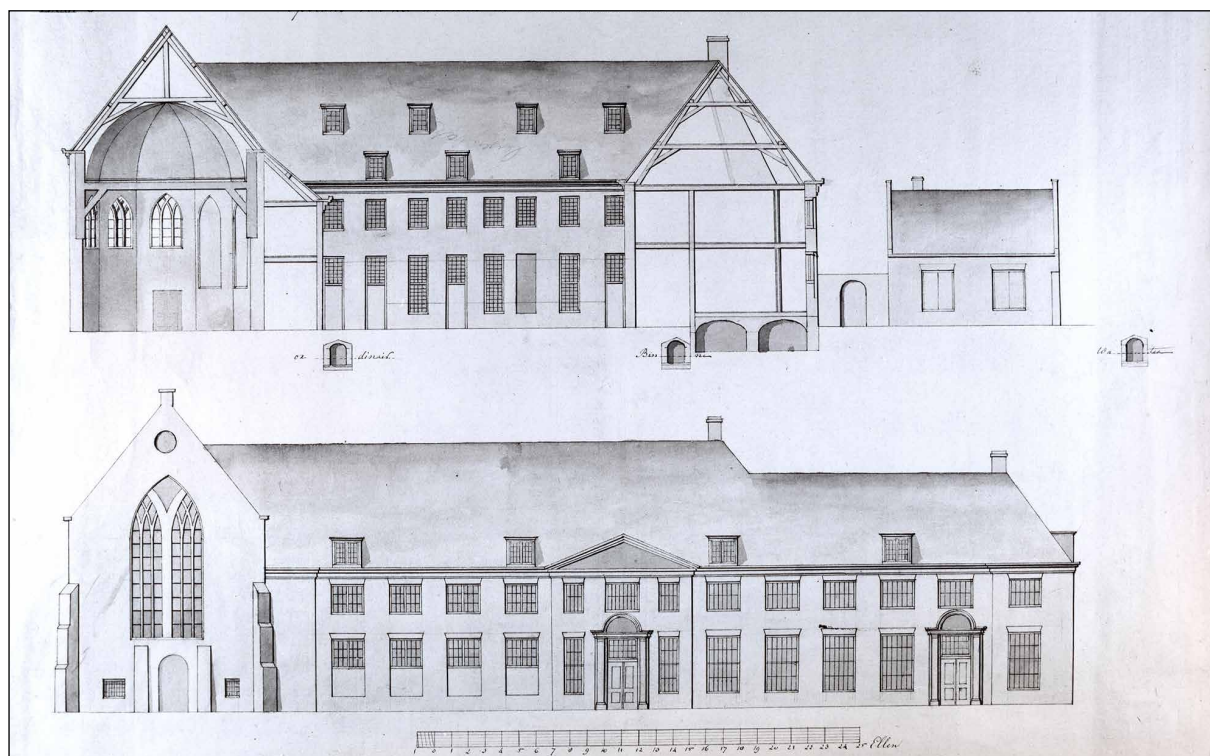
In 1778 is de Bank van Lening in het weeshuiscomplex ondergebracht. Het weeshuis werd in 1810 opgeheven.⁸ Het complex stond vanaf dat moment leeg. In 1818 bestond het plan om de gebouwen opnieuw in te richten tot gevangenis. Hiertoe zijn in 1818 tekeningen gemaakt van het complex (afb. 11, 12 en bijlage 1). Deze tekeningen geven inzicht in de oorspronkelijke plattegrond van het voormalige klooster, ondanks dat er veranderingen zijn aangebracht ten behoeve van het weeshuis. Aan de noordzijde bevond zich de kapel, aan de zuidzijde waren onder de gebouwen overwelfde kelders aanwezig. Verder zijn onder meer diverse waterputten en waterkelders aangegeven.

De plannen tot herinrichting van het complex gingen niet door en zowel het weeshuis als de Kleine Kerk werd verkocht voor sloop. Uit 1820 dateert een bericht van de slopende partij, die melding maakt van twee in goede staat verkerende regenwaterkelders op het terrein. Hij stelt voor om deze te behouden. Het is niet bekend of dit ook daadwerkelijk is gebeurd.

7 Zwart 1986, 31.
8 Keppel 2001, 38-39.

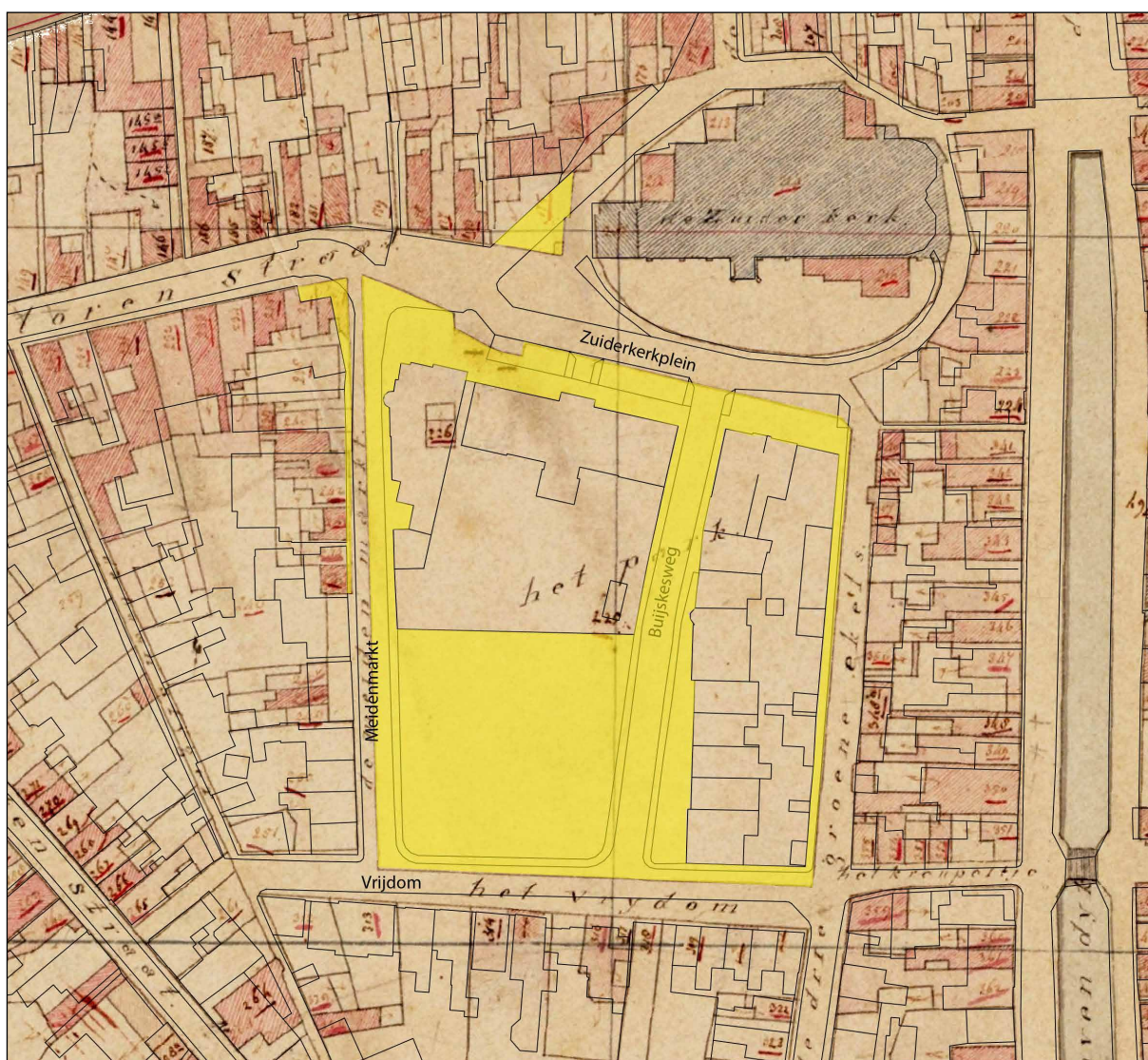
Afbeelding 11. Plattegrond van het weeshuis, gemaakt in 1818. Links de voormalige kloosterkapel. Collectie Noord-Hollands Archief, Haarlem.

Afbeelding 12. Opstand van het weeshuis, gemaakt in 1818. Links de voormalige kloosterkapel. Collectie Noord-Hollands Archief, Haarlem.

Waarschijnlijk zijn de woonhuizen ten zuiden en westen van het complex in de 18de en begin 19de eeuw afgebroken.⁹ Op de kadastrale minuut uit 1823 (afb. 8) is te zien dat tussen de Drie Groene Eikels, het Vrijdom, de Meidenmarkt en het Zuiderkerkplein geen bebouwing meer aanwezig was. Er was één uitzondering: een klein pakhuis met erf van Jan Smit (koekenbakker van beroep). Het lege bouwblok is in 1822 door de stad Enkhuizen ingericht als park. Alle straten die in het bouwblok lagen, zijn hierbij opgeheven. Op latere kaarten wordt het terrein het 'Bosch' genoemd.

Op de kaart uit 1823 valt op dat de Meidenmarkt in deze tijd een smalle straat was. De huidige straat is een stuk breder. Dit komt doordat de straat in de 20ste eeuw is verbreed door een strook van het voormalige park bij de straat te trekken. Dit wordt duidelijk wanneer de kaart uit 1823 onder de moderne topografie wordt gelegd (afb. 13). Het betekent dat de oostelijke helft van de huidige Meidenmarkt op de rij 17de-eeuwse huizen ligt die in de 18de/19de eeuw is afgebroken. Ook het Vrijdom blijkt iets te verbreed richting het noorden en ligt daardoor gedeeltelijk op de plek van huizen die langs de noordzijde van het Vrijdom stonden.

Afbeelding 13. Uitsnede uit de kadastrale kaart uit 1823 met daar overheen de moderne topografie. In geel de zones die nu in gebruik zijn als straat of plein, maar waar in het verleden huizen hebben gestaan.

Aan het einde van de 19de eeuw zijn binnen het lege stadsdeel nieuwe gebouwen gemaakt (afb. 9). Op de hoek van de Meidenmarkt en het Zuiderkerkplein verrees het post- en telegraafkantoor (nr 30 op de kaart). Ook werden twee scholen gebouwd (nr 53 en 61 op de kaart). Aan de zuidzijde van het terrein, tegen het Vrijdom aan, is in 1876 een waterpomp gemaakt.¹⁰ De school aan de zuidkant van het terrein is in de jaren 60 van de 20ste eeuw afgebroken. Hierna was het plangebied in gebruik als parkeerterrein. In de periode rond 1900 zijn aan de oostzijde van het terrein woningen gebouwd. Hierdoor ontstond de huidige Buijskesweg.

4.2 Torenstraat-Zuiderkerkplein-Drie Groene Eikels

Deze drie straten zijn ontstaan als waterloop. Samen met het Kreupeltje (gelegen tussen de Drie Groene Eikels en Zuider Havendijk) fungeerde deze oost-west georiënteerde waterloop eeuwenlang als afwatering voor het polderwater ten zuiden van de Westerstraat. Aan het einde van het Kreupeltje was een spuisluis aanwezig, waarmee het polderwater werd geloosd in de Zuider Havendijk. Deze haven, de oudste van de stad, stond in directe verbinding met de Zuiderzee.

Het water ter plaatse van de Torenstraat is al bij de ontginning van het gebied in de 12de eeuw ontstaan. In 1412 is de eerste sluis gemaakt aan het einde van het Kreupeltje en op dat moment zal ook het water in de Drie Groene Eikels zijn gegraven.¹¹ In 1423/1424 begon de bouw van de nog bestaande Zuiderkerk.¹² In die periode is het water langs de zuidzijde van de kerk geleid, ter plaatse van de huidige straat Zuiderkerkplein.

Op de kaart van Jacob van Deventer (circa 1560, afb. 4) is water getekend in de Torenstraat, het Zuiderkerkplein en de Drie Groene Eikels. In de Torenstraat ligt alleen ten noorden van het water een straat, bij de Drie Groene Eikels is dit ten westen van het water het geval. In het Kreupeltje is geen water zichtbaar: de hier gelegen gracht is in 1540 overkluisd.¹³ Dit betekent dat de gracht is voorzien van een bakstenen tongewelf. Het water stroomde vanaf dat moment onder de straat door. Op de kaart is zichtbaar dat halverwege het water in de Torenstraat een aftakking was richting het zuiden. Op de kaart van Wagenaar (1577, afb. 5) is nog steeds water aanwezig in de Torenstraat, Zuiderkerkplein en Drie Groene Eikels. Op beide kaarten zijn diverse bruggen over het water getekend.

De gracht in de Torenstraat, het Zuiderkerkplein en de Drie Groene Eikels is in 1607 overkluisd.¹⁴ Het water liep dus voortaan ook hier ondergronds. Op de kaarten uit de 17de eeuw tot en met 20ste eeuw zijn de straten daarom zonder gracht getekend. De overkluisde grachten hadden primair als doel om polderwater af te voeren. Na verloop van tijd werden zij echter steeds meer gebruikt als riool. De mensen die langs de straten met de overkluisingen woonden, maakten door middel van bakstenen of houten kokers huisaansluitingen naar het ondergrondse water. Hier werd de wc op aangesloten of het werd gebruikt om afvalwater en afval weg te gooien, hoewel dit officieel verboden was. De overkluisingen vervuilden hierdoor sterk. In de gewelven waren houten luiken aanwezig, zodat de overkluisingen geïnspecteerd en schoongemaakt konden worden (afb. 14).

De overkluisingen hebben gefunctioneerd tot het einde van de 19de eeuw. In 1871 en 1872 wordt door het stadsbestuur gesproken over de slechte staat van het riool/overkluising in de Torenstraat.¹⁵ In 1873 wordt besloten om de bestaande overkluising vol te storten met zand en een nieuw, kleiner riool

10 Enkhuizer Courant 10-9-1876.

11 Brandt 1666, 15-16; Van Mieris 1753, deel IV, 200.

12 Duijn 2011, 127.

13 Brandt 1666, 66.

14 Brandt 1666, 205.

15 Enkhuizer Courant 9-11-1871 en 28-7-1872.

Afbeelding 14. Tekening van de Torenstraat door Cornelis Springer uit 1865. In de straat is een houten luik zichtbaar, die toegang gaf tot de overkluizing daaronder. Collectie Noord-Hollands Archief, Haarlem.

te metselen, waarna het werk is aanbesteed (afb. 15).¹⁶ Vermoedelijk is hierbij alleen de overkluizing aan de oostzijde van de Torenstraat vervangen en tevens de overkluizing in het Zuiderkerkplein, Drie Groene Eikels en het Kreupeltje. In 1899 is namelijk sprake van vernieuwing van een deel van het oude riool in de Torenstraat: "de oude gemetselde wanden vervangen door cementsteenende ronde rioolbuizen, wijd 60 cm met wanden ter dikte van 8 cm".¹⁷ Waarschijnlijk gaat het om het deel van de Torenstraat ten westen van de Baansteeg.

Bij een inspectie in 2010 is vastgesteld dat in de oostzijde van de Torenstraat (vanaf de Baansteeg), het Zuiderkerkplein, de Drie Groene Eikels en het Kreupeltje een bakstenen riool aanwezig is dat nog steeds functioneert. Het gaat om een riool gemaakt van gele bakstenen, met tongewelf en een vloer van geglaazuurde plavuizen. Het riool is 65 cm hoog en 55 cm breed.¹⁸ Waarschijnlijk is dit het riool dat in 1873 is gemaakt. In de westzijde van de Torenstraat (tussen de Melkmarkt en

16 Enkhuizer Courant 26-1-1873, 5-2-1873 en 2-3-1873.

17 Enkhuizer Courant 18-1-1899 en 12-5-1899.

18 Informatie via Corine Overweel, SED-gemeenten.

Baansteeg) is in 2002 een nieuw riool gelegd van betonnen buizen. Hierbij zijn enkele foto's gemaakt waarop de 17de-eeuwse overkluizing zichtbaar is (afb. 16).

4.3 Melkmarkt-zuidzijde Van Bleiswijkstraat-Wegje

De zuidzijde van de Van Bleiswijkstraat, het deel tussen de Westerstraat en het Wegje, heette vroeger de Brugjes. In de Melkmarkt, de Brugjes en het Wegje bevond zich eeuwenlang een gracht. De waterlopen zijn waarschijnlijk al ontstaan bij de ontginning van het gebied

in de 12de eeuw. Op de historische kaarten uit de 16de, 17de en 19de eeuw zijn de grachten duidelijk zichtbaar. Over het water zijn diverse bruggen getekend, zowel smalle (houten) bruggen als brede bakstenen bruggen. Bij de Melkmarkt ligt aan weerszijden van het water een straat (afb. 17). Bij de Brugjes en het Wegje is dit maar aan één zijde van het water het geval (afb. 18).

Afbeelding 15. Aanbesteding voor een nieuw riool in de Torenstraat in de Enkhuizer Courant van 5-2-1873.

Afbeelding 16. Riolierwerkzaamheden in de Torenstraat in 2002, ter hoogte van de Baansteeg (rechts te zien). Rechts op de voorgrond is een deel van het gewelf van de overkluizing zichtbaar.

Afbeelding 17. De Melkmarkt in 1894, gezien richting het Venedie. De kademuren van de gracht zijn gestut. Archief Oud Enkhuizen, collectie Jan de Jong.

In 1884 wordt besloten tot demping van de gracht in het Venedie, de Melkmarkt en Bruggjes.¹⁹ Reden hiervoor was het stinkende vervuilde water in de grachten, evenals verzakking van de huizen langs de straten. Ook de aanstaande verbinding met het spoornet speelde mee, want men wilde een fraaie toegangsweg vanaf het station naar het hart van de stad. De daadwerkelijke uitvoering liet lang op zich wachten, want pas in 1899 vinden de werkzaamheden plaats (afb. 19). In de eerste helft van dat jaar is eerst het water van het Venedie gedempt, waarbij gebruik gemaakt is van grond afkomstig van een stuk land bij de Compagniesbrug (brug tussen de Wierdijk en

Afbeelding 18. Het Wegje in 1904, voorafgaand aan de demping van de gracht. Archief Oud Enkhuizen, collectie Jan de Jong.

19

Enkhuizer Courant 18-10-1885.

Zwaanstraat).²⁰ Het water in de Melkmarkt en Brugjes bleef aanvankelijk dus bestaan, maar al gauw was sprake van een sterke stank uit dit water (afb. 20). Niet verwonderlijk, want door de demping van het Venedie liep de gracht nu dood. Aan het einde van het jaar is ook het water van de Melkmarkt en Brugjes dichtgestort (afb. 21). In het midden van de nieuwe, brede straten werd een plantsoen ingericht. De situatie is zichtbaar op de kaart van Egmond-Meijer uit 1902 (afb. 9). Het water in het Wegje bestond op dat moment nog.

In 1912 zijn ook de grachten in het Wegje en de Karnemelksluis gedempt (afb. 22).²¹ Hiervoor werd zand gebruikt, deels schoon aangevoerd zand en deels opgebaggerd zand uit poldersloten en de vestinggracht. In het Wegje en de Karnemelksluis werd een riool gelegd bestaande uit betonnen ei-buizen op een fundering van houten palen.²²

4.4 Harpstraat-Doelenstraat

De Harpstraat en Doelenstraat bestonden in de Middeleeuwen nog niet. Op beide plekken lag namelijk een sloot, zonder een straat daarlangs. In 1557 is een van de sloten gedempt, waarna hier de Doelenstraat is gemaakt.²³

Op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1560, afb. 4) is de sloot ter plaatse van de Harpstraat duidelijk zichtbaar. Aan de westzijde van de Harpstraat maakt de sloot een knik richting het zuiden, waar hij aansluit op de sloot langs de Dijk (het Dijkgrachtje). Ten westen van de sloot lag in deze tijd het Ursulaconvent, dat waarschijnlijk is gesticht in 1385.²⁴ De kapel van het klooster is getekend langs de Westerstraat. Ook aan de zuidzijde van het convent, langs het Dijkgrachtje zijn gebouwen getekend. Op de plaats van de Doelenstraat is een vage stippellijn herkenbaar. De sloot op deze plaats was slechts enkele jaren voor het

— De werkzaamheden tot demping van het Venedie en herstelling van het riool in de Torenstraat zijn in vollen gang. De boomen zijn op een paar stammen na verdwenen. Dat een en ander veel bekijk heeft, spreekt van zelf.

Afbeelding 19. Bericht in de Enkhuizer Courant van 8-1-1899 over werkzaamheden in het Venedie en de Torenstraat.

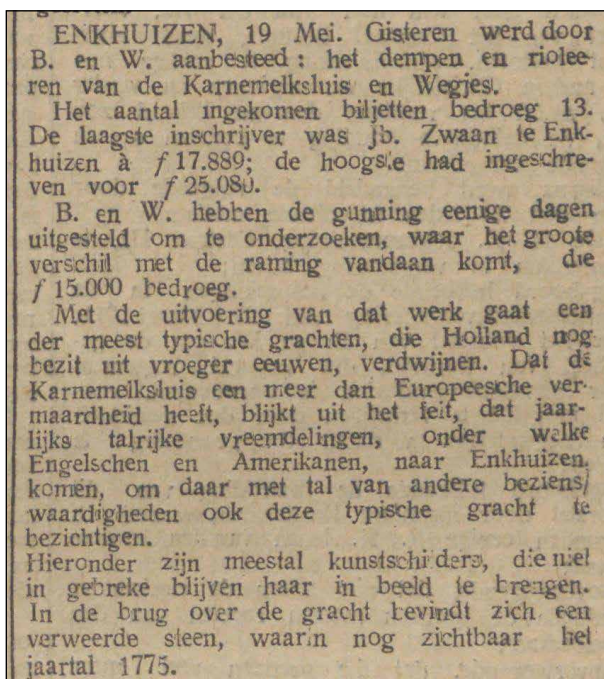
— Een verpestende stank stijgt de laatste dagen op, uit het open riool bij de brugjes. Gisteravond was het zoo erg dat men in de Westerstraat genoodzaakt was deuren en vensters te sluiten.

Afbeelding 20. Bericht in de Enkhuizer Courant van 16-7-1899 over stank in de Brugjes.

— De groote rioolbuizen benoodigd bij de verdere demping van het open riool achter de Bruggetjes zijn hier reeds aangebracht. De Staatscourant heeft de Statuten van

Afbeelding 21. Bericht in de Enkhuizer Courant van 20-10-1899 over demping van de Brugjes.

ENKHUIZEN, 19 Mei. Gisteren werd door B. en W. aanbesteed: het dempen en riooleren van de Karnemelksluis en Wegjes. Het aantal ingekomen biljetten bedroeg 13. De laagste inschrijver was j.b. Zwaan te Enkhuizen à f 17.889; de hoogste had ingeschreven voor f 25.080. B. en W. hebben de gunning eenige dagen uitgesteld om te onderzoeken, waar het groote verschil met de raming vandaan komt, die f 15.000 bedroeg. Met de uitvoering van dat werk gaat een der meest typische grachten, die Holland nog bezit uit vroeger eeuwen, verdwijnen. Dat de Karnemelksluis een meer dan Europeesche vermaardheid heeft, blijkt uit het feit, dat jaarlijks talrijke vreemdelingen, onder welke Engelschen en Amerikanen, naar Enkhuizen komen, om daar met tal van andere bezienswaardigheden ook deze typische gracht te bezichtigen. Hieronder zijn meestal kunstschilders, die niet in gebreke blijven haar in beeld te brengen. In de brug over de gracht bevindt zich een verweerde steen, waarin nog zichtbaar het jaartal 1775.

Afbeelding 22. Bericht in De Tijd van 9-5-1911 over demping van de Karnemelksluis en het Wegje.

20 Enkhuizer Courant 8-1-1899 en 12-5-1899.
 21 Enkhuizer Courant 1-6-1912; De Tijd 19-5-1911.
 22 Enkhuizer Courant 1-6-1912.
 23 Brandt 1666, 81.
 24 Schrickx 2015, 60.

Afbeelding 23. Uitsnede uit de kadastrale kaart uit 1823 met het plangebied (zwarte stippellijn). De blauwe contour geeft het terrein van het Ursulaconvent weer (tot 1572), later weeshuis.

maken van de kaart gedempt en omgevormd tot straat.

Op de kaart van Wagenaar (1577, afb. 5) is het water in de Harpstraat en aansluitende sloot richting het zuiden goed herkenbaar. Langs beide zijden van de Doelenstraat is inmiddels gesloten bebouwing ontstaan. De straat wordt op de kaart aangeduid als Oude Doelen (nr 44). De straat is genoemd naar de Doelen, het gebouw van de schutterij dat vlakbij stond.

Op de kaart van Guicciardini (1634, afb. 6) is de Harpstraat getekend als straat. Wanneer de sloot op deze locatie is gedempt en omgevormd tot straat is niet bekend. In een resolutie (besluit) van het stadsbestuur uit 1619 wordt gesproken over een verzoek van de omwonenden tot demping van de sloot. Dit wordt op dat moment afgewezen.²⁵ De sloot is dus ergens tussen 1619 en 1634 gedempt. De sloot tussen de westzijde van de Harpstraat en de Dijk is minder goed zichtbaar op de kaart, maar moet in 1634 nog hebben bestaan. Op de kaart van Suermondt (gepubliceerd 1666, afb. 7) is deze sloot namelijk nog aanwezig. De sloot is later in de 17de, 18de of het begin van de 19de eeuw gedempt. Op de eerste kadastrale kaart (1823, afb. 8) is de sloot namelijk verdwenen.

Het Ursulaconvent ten westen van de sloot is na de Reformatie van 1572 omgevormd tot weeshuis. Op de kaarten uit de 17de en 19de eeuw zijn gebouwen getekend langs bovengenoemde sloot en langs het Dijkgrachtje. Het geplande tracé van het riool doorsnijdt het terrein van het Weeshuis, met een deel van deze gebouwen (afb. 23).

25 WFA, toegangsnummer 0120, inventarisnummer 253, 17 juni 1619.

5. Bekende archeologische waarden

In het middeleeuwse centrum van Enkhuizen zijn de afgelopen jaren diverse archeologische onderzoeken uitgevoerd tijdens rioolwerkzaamheden.

In de zomer van 2010 is een archeologische begeleiding uitgevoerd van rioolwerkzaamheden in de Vissersdijk, Noorder Havendijk, Kaasmarkt, oostzijde van het Verlaat, Nieuwstraat, Kalksteiger en Zwaanstraat (Archisnr 41174).²⁶ In deze straten is het gemengde rioolstelsel (enkele buis) vervangen door een gescheiden stelsel van twee naast elkaar gelegen buizen. Hiertoe moest een bredere sleuf worden uitgegraven, waardoor ongeroerde grond werd verstoord. In de Noorder Havendijk en een deel van de Kaasmarkt werd het riool bovendien op een andere plaats gelegd, waardoor de hele rioolsleuf werd uitgegraven in onverstoorde grond. Tijdens de rioolwerkzaamheden zijn zeer veel archeologische sporen en vondsten aangetroffen. Hieronder worden de resultaten per straat kort toegelicht:

- Kaasmarkt en Nieuwstraat: het water in deze straten was oorspronkelijk onderdeel van de oudste haven van Enkhuizen, daterend uit 1362. Het middendeel van de haven, de huidige Kaasmarkt en Nieuwstraat, is gedempt in of kort na 1544. Aan weerszijden van deze straten zijn delen van de houten kadebeschoeiing van de haven gevonden, die waarschijnlijk uit de eerste kwart van de 16de eeuw dateert. Op de locatie waar de Westerstraat de haven kruiste, zijn de resten van een bakstenen boogbrug tevoorschijn gekomen. Deze brug dateert uit de periode rond 1500. Enkele houten schotten en een bakstenen muur die haaks in de haven zijn geplaatst, kunnen aan de demping rond 1544 worden verbonden. Voor het dempen is kleiige grond en huisafval gebruikt. Uit het dempingspakket is veel vondstmateriaal verzameld, met name keramiek en metaal.

- Noorder Havendijk: ook het water in de Noorder Havendijk was onderdeel van de oudste haven van Enkhuizen. Rond 1600 is de houten kadebeschoeiing van dit deel van de haven vervangen voor een bakstenen

Afbeelding 24. Een deel van de kademuur in de Noorder Havendijk in 2010.

kademuur. Later in de 17de eeuw is tegen en over de bestaande muur een nieuwe muur geplaatst, waardoor de kademuur nu in totaal 1 meter breed was. De kademuur bleek nog grotendeels in de bodem aanwezig te zijn en is tijdens de rioolwerkzaamheden op diverse plekken waargenomen (afb. 24). In 1727 dempte men de haven in de Noorder Havendijk, waarvoor schoon zand werd gebruikt. Onder het zand bleek een afval laag aanwezig te zijn, waaruit veel vondsten zijn verzameld.

- Oostzijde Verlaat: aan de oostzijde van het Verlaat is rond 1600 een bakstenen overkluizing gemaakt.

26 Duijn 2012.

Binnen de overkluizing bevond zich waarschijnlijk een spuisluis, die het zoete water in het Verlaat van het zoute water in de Noorder Havendijk scheidde. Van deze sluis zijn geen duidelijke sporen teruggevonden. Het tongewelf van de overkluizing is in 1693 afgebroken, waarna het water aan de oostzijde van het Verlaat is gedempt. Van de overkluizing is de gehele noordmuur teruggevonden. Van de zuidelijke muur zijn slechts enkele stukken waargenomen, doordat deze grotendeels buiten de rioolsleuf lag. Direct ten westen van de overkluizing is een bakstenen keermuur aangetroffen, die dateert van de demping van de oostzijde van het Verlaat in 1693. De gracht ten westen van de keermuur is in 1790 gedempt met schelpgruis.

- Kalksteiger en Zwaanstraat: beide straten waren aanvankelijk smaller. Door de sloop van een rij huizen konden de straten worden verbreed. Bij de graafwerkzaamheden is in de Kalksteiger dwars door de rij verdwenen huizen heen gegraven. Hierbij kwamen veel funderingen, kelders, vloeren en putten tevoorschijn. Het oudste huis lag tegen de Breedstraat aan en dateerde uit de 13de eeuw. Ook in de Zwaanstraat zijn funderingen van de huizen teruggevonden.

Afbeelding 25. Een deel van de houten kadebschoeiing in de Waagstraat in 2016.

In 2016 is het riool vervangen in de Wortelmarkt, Verlaat, Erwtenmarkt en Waagstraat (Archisnr 3990363100).²⁷ Hierbij is het gemengde stelsel, bestaande uit één buis voor zowel vuil- als hemelwater, gehandhaafd. In de Waagstraat en de Erwtenmarkt is de nieuwe buis in het tracé van het oude riool gelegd (ongeveer in het midden van de straat), zodat weinig ongeroerde grond is verstoord. In het Verlaat was sprake van twee rioolbuizen aan weerszijden van de straat. Deze zijn vervangen door één rioolbuis in het midden van de straat, zodat de sleuf hier wel in ongeroerde grond is uitgegraven. De resultaten per straat in het kort:

- Verlaat en Wortelmarkt: in deze straten bevond zich oorspronkelijk een gracht. Deze is gefaseerd

27 Duijn 2018.

gedempt in de 18de en 19de eeuw, waarvoor schelpen en zandige grond met afval is gebruikt. De bakstenen kademuren van de gracht bleken volledig te zijn weggebroken en zijn bij het onderzoek niet aangetroffen. Ook van bruggen zijn geen sporen gevonden.

- Waagstraat: in deze straat was tot omstreeks 1560 een gracht aanwezig. De houten beschoeiing aan de zuidzijde van de gracht is bij de graafwerkzaamheden over een groot deel van de straat teruggevonden (afb. 25). De gracht was gedempt met zandige klei en stadsafval.

- Erwtmarkt: deze straat was oorspronkelijk een smalle steeg. Bij de graafwerkzaamheden zijn middeleeuwse ophogingslagen, resten van een middeleeuws huis en funderingen van huizen uit de 16de eeuw gevonden.

6. Archeologische verwachting

Op basis van de historische ontwikkeling kunnen in de verschillende straten diverse sporen en structuren worden verwacht. Hieronder wordt per straat aangegeven om wat voor sporen het gaat en uit welke tijd zij dateren. Welke en hoeveel sporen daadwerkelijk worden aangetroffen, is afhankelijk van de precieze locatie en de omvang (breedte, diepte) van de graafwerkzaamheden. Deze informatie is nu nog niet bekend.

De conserveringsomstandigheden van de bodem van Enkhuizen zijn goed. Onder het grondwaterpeil blijven organische materialen, zoals hout, bot en leer, zeer goed bewaard. De hoogte van het grondwaterpeil wisselt per locatie en seizoen, maar globaal kan worden gezegd dat dit op ongeveer 1 meter onder maaiveld ligt.

Buijskesweg

De Buijskesweg is pas rond 1900 gemaakt.

- ophogingslagen vanaf de 12de eeuw.
- gedeelte van het Augustijnenklooster/weeshuis (1496-1820). De Buijskesweg ligt over de volledige lengte van het klooster, inclusief de kapel. De ligging van het klooster kan bij benadering worden bepaald (afb. 26). Te verwachten sporen: zware houten en bakstenen funderingen, kelders, regenwaterkelders, waterputten. Het is niet bekend is hoeverre de bakstenen funderingen bij de afbraak in 1820 ondergronds zijn weggesloopt.
- menselijke skeletten in de kloosterkapel en mogelijk ook ter plaatse van de kloosteromgang (de gang rondom de binnenplaats) uit de periode vóór 1572. Het gaat om tientallen tot honderden skeletten. Er zijn geen aanwijzingen dat de skeletten in het verleden zijn geruimd.

Boschplein

Dit plein is pas in de 20ste eeuw ontstaan.

- ophogingslagen vanaf de 12de eeuw.
- resten van huizen en de bijbehorende achtererven uit de periode rond 1600. De omgeving van het Boschplein is rond 1600 ingericht als woonwijk. De huizen zijn in de 18de en het begin van de 19de eeuw afgebroken. Op de locatie van het huidige plein hebben ongeveer zeventien huizen gestaan. Te verwachten sporen: houten en bakstenen funderingen, (plavuizen) vloeren, kelders, goten, regenwaterkelders, waterputten, afvalkuilen.
- gedeelte van het Augustijnenklooster/weeshuis (1496-1820) aan de oostzijde van het plein. Te verwachten sporen: zware houten en bakstenen funderingen. Mogelijk ook menselijke skeletten in de kloosteromgang.
- verhardingslagen van de straat tussen het klooster en de woonwijk. Deze straat is ontstaan rond 1600 en in de 19de eeuw opgeheven.
- resten van een schoolgebouw uit het einde van de 19de eeuw.
- waterput aan de zuidzijde van het plein, gemaakt in 1876.

Meidenmarkt en Vrijdom

Deze straten zijn eind 16de/begin 17de eeuw gemaakt.

- ophogingslagen vanaf de 12de eeuw.
- gedempte sloten uit de periode vóór 1600, mogelijk met houten beschoeiingen. De sloten zijn rond 1600 dichtgestort, mogelijk met stadsafval.

Afbeelding 26. De moderne topografie met daarop geplote de veronderstelde ligging van het Augustijnenklooster, later weeshuis (vereenvoudigde plattegrond in rode lijnen). In groen de Buijskesweg, in geel het Boschplein.

- resten van huizen in de oostelijke helft van de Meidenmarkt (zie afb. 13). Deze kant van de straat ligt op een rij huizen die rond 1600 zijn gebouwd. De huizen zijn in de 18de en het begin van de 19de eeuw afgebroken. Te verwachten sporen: houten en bakstenen funderingen, (plavuizen) vloeren, kelders, goten.
- resten van huizen onder de noordkant van de Meidenmarkt (zie afb. 13). Voordat de Meidenmarkt werd aangelegd, stonden op de plek van de noordzijde van de latere straat mogelijk één of meer huizen. Deze gebouwen stonden aan de Torenstraat en zijn afgebroken om de Meidenmarkt aan te kunnen leggen.
- resten van bebouwing aan de noordkant van het Vrijdom (zie afb. 13). Ook deze straat is iets verbreed. De noordzijde van de straat ligt daardoor op huizen die in de 17de en 18de eeuw langs de noordzijde van het Vrijdom stonden.

Melkmarkt-zuidzijde Van Bleiswijkstraat-Wegje

In deze straten waren tot eind 19de/begin 20ste eeuw grachten aanwezig.

- gedempte gracht, dichtgestort in 1899 (Melkmarkt en zuidzijde Van Bleiswijkstraat) en 1912 (Wegje). Voor de demping is grond of zand gebruikt dat van elders afkomstig is. Dit kan oudere

vondsten bevatten.

- bakstenen kademuren en de houten fundering daaronder. Mogelijk zijn de kademuren volledig weggebroken bij de demping.
- resten van houten en bakstenen bruggen.
- op de locatie van de kades naast de grachten: middeleeuwse ophogingslagen.

Torenstraat-Zuiderkerkplein-Drie Groene Eikels

In deze straten waren aanvankelijk grachten aanwezig. In 1607 zijn de grachten overkluisd door middel van een tongewelf, waardoor het water voortaan ondergronds stroomde. De overkluizingen hebben tot in de 19de eeuw gefunctioneerd.

- kademuren of -beschoeiingen van de gracht uit de periode vóór 1607. In de Torenstraat ligt de gracht aan de zuidzijde van de huidige straat, in de Drie Groene Eikels is dit aan de oostzijde van de huidige straat.
- resten van houten en bakstenen bruggen.
- resten van de bakstenen overkluizing uit 1607, namelijk twee verticale muren en restanten van het tongewelf daarop. Het is niet bekend of het tongewelf is gebouwd op de oude kademuren, of dat nieuwe muren zijn gemaakt. Delen van de overkluizing zijn in 2002 gezien bij het leggen van een nieuw riool in een deel van de Torenstraat (zie afb. 16). In de overkluizing zijn rioolaansluitingen van huizen aanwezig.
- op de locatie van de kades naast de grachten: middeleeuwse ophogingslagen.
- klein gemetseld riool uit de 19de eeuw. Dit riool functioneert nog steeds en is in 2010 geïnspecteerd.

Harpstraat (oost-west)

De Harpstraat is in de eerste helft van de 17de eeuw gemaakt. Daarvoor lag hier een sloot.

- gedempte sloot, dichtgestort tussen 1619 en 1634. De vulling van de sloot bevat mogelijk veel vondstmateriaal, zoals keramiek, metaal en leer.
- houten beschoeiingen aan weerszijden van de sloot.
- houten brug over de sloot in het verlengde van de Doelenstraat.

Harpstraat (noord-zuid)

- ophogingslagen vanaf de 12de eeuw.
- resten van gebouwen van het Ursulaconvent (1385-1572) en het Weeshuis (1572-20ste eeuw).
- andere sporen die samenhangen met het convent en het weeshuis, bijvoorbeeld afvalkuilen, waterputten en regenwaterkelders.

Doelenstraat

De Doelenstraat is in 1557 gemaakt. Daarvoor lag hier een sloot.

- gedempte sloot, dichtgestort in 1557. De vulling van de sloot bevat mogelijk veel vondstmateriaal, zoals keramiek, metaal en leer.
- houten beschoeiingen aan weerszijden van de sloot.

Voor alle straten

- verhardingslagen van de diverse straten, bijvoorbeeld lagen van baksteenbrokken, schelpen, brokjes natuursteen of keienplaveisel.
- regenwaterkelders en pothuizen. Direct vóór de voorgevels van huizen zijn soms regenwaterkelders

voor de opslag van regenwater aanwezig. Ook was bij veel huizen in het verleden een pothuis aanwezig: een lage aanbouw met kelder. Hiervan kunnen funderingen worden teruggevonden.

- afvoergoten: tussen de huizen en de grachten/overkluizingen in de diverse straten zullen hier en daar afvoergoten aanwezig zijn. De huizen konden op deze manier gemakkelijk afvalwater lozen. De goten kunnen gemaakt zijn van baksteen of hout, of een combinatie van beide.

Bekende verstoringen

- het bestaande riool: de aanleg van het bestaande riool heeft het bodemarchief plaatselijk verstoord.

- kabels en leidingen: de bestaande kabels en leidingen hebben het bodemarchief plaatselijk verstoord.

- het schoolgebouw ter plaatse van het Boschplein uit het einde van de 19de eeuw. Bij de bouw van deze school zijn oudere sporen mogelijk gedeeltelijk verstoord.

7. Conclusie en advies

7.1 Conclusie

Aan de zuidzijde van het centrum van Enkhuizen zullen in de toekomst rioleringswerkzaamheden worden uitgevoerd. Het doel hiervan is het verbeteren van de hemelwaterafvoer van het gebied en het vervangen van het bestaande riool. De precieze locatie en omvang van de werkzaamheden is nog niet bekend; in een tracé-studie zijn drie oplossingsrichtingen uiteengezet. De betreffende straten liggen in het middeleeuwse centrum van Enkhuizen. In alle straten die onderdeel zijn van de drie oplossingsrichtingen worden archeologische sporen en vondsten verwacht. Zij dateren vanaf het ontstaan van Enkhuizen in de 12de eeuw tot in de 20ste eeuw. Gezien de archeologische verwachting heeft het plangebied een hoge archeologische waarde.

In een groot deel van de straten was oorspronkelijk een sloot of gracht aanwezig, namelijk in de Harpstraat, Doelenstraat, Wegje, zuidzijde Van Bleiswijkstraat, Melkmarkt, Torenstraat, Zuiderkerkplein en Drie Groene Eikels. De waterlopen waren voorzien van houten beschoeiingen of bakstenen kademuren. De sloten en grachten zijn op verschillende momenten gedempt, wisselt van de 16de tot het begin van de 20ste eeuw. De dempingslagen kunnen veel vondsten bevatten.

Ter plaatse van het Boschplein, de Buijskesweg en een deel van de Meidenmarkt en het Vrijdom heeft in het verleden bebouwing gestaan, namelijk huizen uit de periode rond 1600 en een groot kloostercomplex dat eind 15de eeuw is gebouwd.

Hoeveel en welke archeologische sporen en vondsten bij de geplande werkzaamheden tevoorschijn zullen komen, wisselt per straat en is afhankelijk van de locatie van het nieuwe riool/hemelwaterafvoer en de omvang (diepte en breedte) van de graafwerkzaamheden.

7.2 Advies

Gezien de hoge archeologische waarde van het plangebied is een archeologisch onderzoek in het kader van de AMZ-cyclus vereist. Op een aantal locaties is sprake van zeer veel archeologie in de bodem, namelijk:

- Buijskesweg: de straat ligt op het Augustijnenklooster, later weeshuis. Over de hele lengte van de straat kan zwaar muurwerk in de bodem worden verwacht. Tot het klooster behoorden grote overwelfde kelders en diverse waterputten en regenwaterkelders. Aan de noordzijde van het complex lag een kapel. Binnen het klooster liggen waarschijnlijk tientallen tot honderden menselijke skeletten in de grond. Het opgraven en onderzoeken van skeletten is zeer tijdrovend en kostbaar.
- Boschplein: de huidige parkeerplaats ligt deels op het Augustijnenklooster (zie boven) en deels op een woonwijk uit de periode rond 1600. Binnen de contouren van het plein hebben ongeveer zeventien huizen gestaan. Onder het plein zijn daarom zeer veel archeologische resten van historische bebouwing aanwezig.
- delen van de Meidenmarkt, Vrijdom, Zuiderkerkplein en Drie Groene Eikels: delen van deze straten liggen ter plaatse van huizen uit de periode rond 1600 (zie afb. 13, gele zones). Op deze locaties worden veel archeologische resten van historische bebouwing verwacht.

Voor bovengenoemde locaties wordt in de eerste plaats geadviseerd om de graafwerkzaamheden zoveel mogelijk te beperken, zodat de archeologische resten zo min mogelijk worden verstoord. Hoe minder wordt verstoord, hoe minder archeologisch onderzoek nodig is. Als toch archeologische resten door de werkzaamheden zullen worden verstoord, wordt geadviseerd om de locaties archeologisch

te onderzoeken door middel van een opgraving, voorafgaand aan de rioolwerkzaamheden. Het archeologisch onderzoek op deze locaties is dermate tijdrovend, dat dit niet goed gecombineerd kan worden met de graafwerkzaamheden te behoeve van het riool/hemelwaterafvoer.

Voor de overige straten adviseert Archeologie West-Friesland om de graafwerkzaamheden archeologisch te laten begeleiden. Dit houdt in dat bij de graafwerkzaamheden ten behoeve van het riool en de hemelwaterafvoer één of meer archeologen aanwezig zijn. Wanneer archeologische sporen tevoorschijn komen, worden zij door de archeologen gedocumenteerd door middel van tekening, foto en beschrijving. Daarnaast wordt vondstmateriaal verzameld. Binnen het project dient hier wat betreft tijd en geld rekening mee te worden gehouden, want de archeologische begeleiding veroorzaakt een zekere vertraging van de rioolwerkzaamheden.

Voor de straten waarin in het verleden een gracht lag, namelijk de Drie Groene Eikels, Zuiderkerkplein, Torenstraat, Melkmarkt, zuidzijde Van Bleiswijkstraat en Wegje, wordt tevens geadviseerd om, indien mogelijk, rekening te houden met de locatie van het nieuwe riool en hemelwaterafvoer ten opzichte van de gedempte gracht. Door de nieuwe buizen precies binnen de grachten te leggen (of juist er precies buiten), wordt de kans op het aantreffen van bijvoorbeeld kademuren of een overkluizing kleiner (wel afhankelijk van de breedte van de te graven sleuf uiteraard).

Voor de drie voorgestelde varianten kan op verzoek door Archeologie West-Friesland een indicatief kostenniveau worden berekend ten behoeve van opgravingen en begeleidingen van het beoogde tracé.

Een archeologische opgraving en een begeleiding moeten voldoen aan de kwaliteitseisen zoals die worden gesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 4.1. Als leidraad voor het onderzoek dient een door het bevoegd gezag goedgekeurd Programma van Eisen te worden opgesteld. De begeleiding kan worden uitgevoerd door Archeologie West-Friesland, maar ook door een ander archeologisch bedrijf. De kosten zijn voor de initiatiefnemer.

8. Literatuur

Brandt, G., 1666. *Historie der vermaerde zee- en koop-stadt Enkhuizen, vervaetende haere herkomste en voortgangh. Mitsgaders verscheide gedenkwaardige geschiedenissen, aldaer voorgevallen*, Enkhuizen.

Centen, S., 1747. *Vervolg der Historie van de vermaarde zee- en koop-stad Enkhuizen, behelzende verscheide gedenkwaardige geschiedenissen, die zo in als omtrent dezelve, en door geheel Westvriesland en het Noorderquartier gebeurt zyn*, Hoorn.

Duijn, D., 2011. *Het verhaal van een West-Friese wereldstad. Een onderzoek naar de opkomst, bloei en neergang van Enkhuizen tot 1800 aan de hand van archeologische en historische bronnen*. Masterscriptie Universiteit van Amsterdam.

Duijn, D.M., 2012. *Huis en haven onder de straat. Archeologisch onderzoek tijdens rioolwerkzaamheden van de Noorder Havendijk tot de Compagniesbrug in Enkhuizen*, Hoorn (West-Friese Archeologische Rapporten 46).

Duijn, D.M., 2018. *Graven door grachten. Archeologisch onderzoek tijdens rioolwerkzaamheden in de Wortelmarkt-Verlaat-Erwtenmarkt-Waagstraat in Enkhuizen*, Hoorn (West-Friese Archeologische Rapporten 120).

Keppel, J., 2001. Het Boschplein. Over monniken, weeskinderen en stadsbestuurders, in *Steevast 2001*, 34-45.

Mieris, F., van, 1753. *Groot Charterboek der Graven van Holland, van Zeeland en Heeren van Vriesland, beginnende met de eerste en eindigende met Jacoba van Beyerens* (4 delen), Leiden.

Molenaar, S. & R. van Berkel, 2013. *Archeologische Beleidsnota Gemeente Enkhuizen*. RAAP-rapport 1591. Archeologisch Adviesbureau RAAP, Weesp.

Schrickx, C.P., 2015. *Bethlehem in de Bangert. Een historische en archeologische studie naar de ontwikkeling van een vrouwenklooster onder de Orde van het Heilig Kruis in het buitengebied van Hoorn (1475-1572)*, Hilversum.

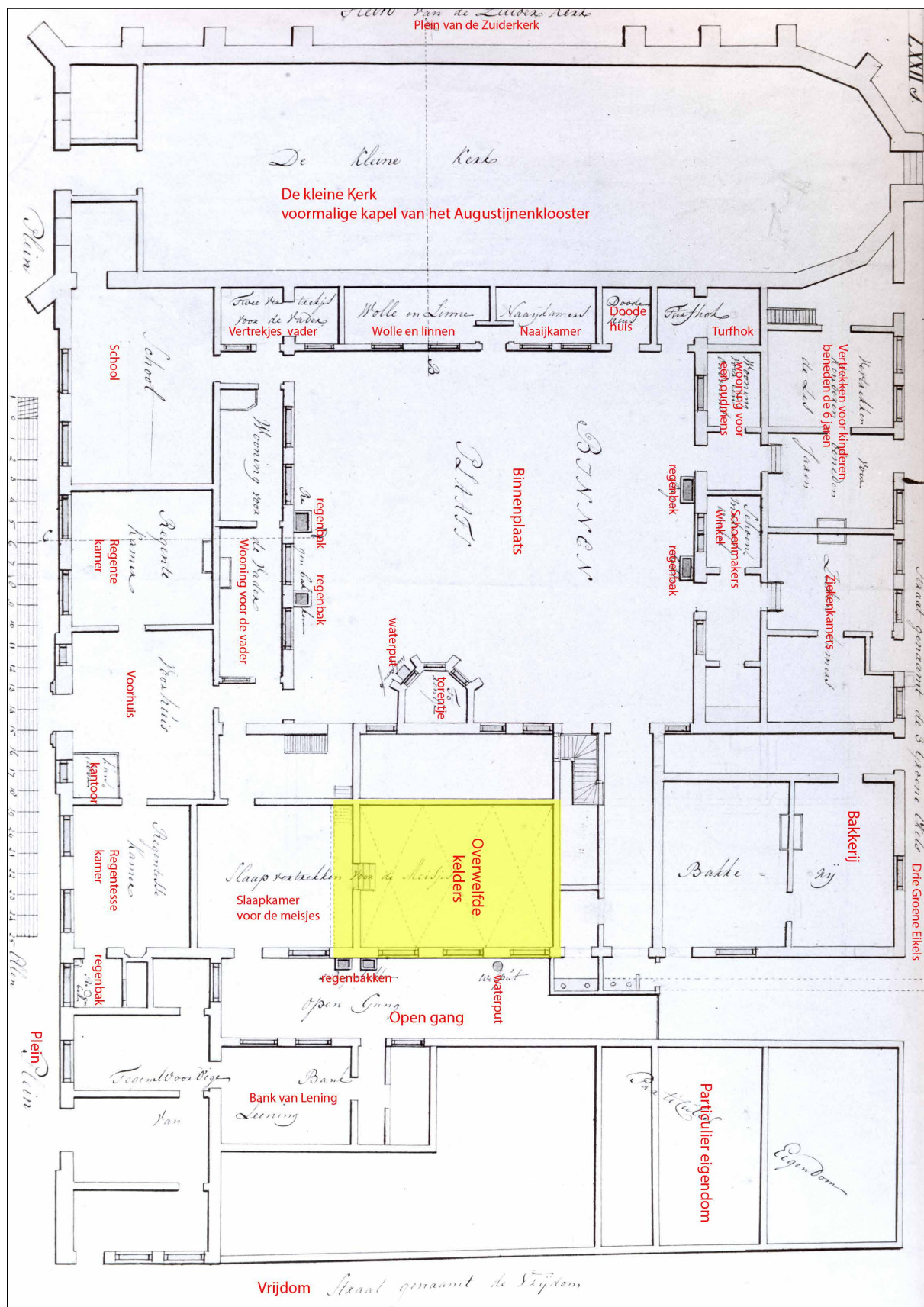
Vries, P.J., de, 2004. *De plattegronden van Enkhuizen. Van ganzenveer tot cd-rom*, Enkhuizen.

Zwart, P.A.M., 1986. *Tussen Hel en Vagevuur. Historisch-topografisch handboek van Enkhuizen*, Enkhuizen.

Digitaal archief Oud Enkhuizen op www.oudenkhuisen.nl

Westfries Archief

Bijlage 1: plattegrond weeshuis en Kleine Kerk 1818

Bijlage 1. Plattegrond van het weeshuis (voormalig Augustijnenklooster) uit 1818. In rood de beschrijvingen, in geel overwelfde kelders. Het noorden is boven.

ISSN: 2468-3280 (print)
ISSN: 2665-9379 (online)